

dr Jelena Gluščević¹, docent

Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd

dr Branislav Radnović², vanredni profesor

Univerzitet Edukons, Fakultet poslovne ekonomije, Sremska Kamenica, Novi Sad

PRAVIČNA RASPODELA ODUZETOG KRIMINALNOG PROFITA I POLOŽAJ OŠTEĆENOG U POSTUPKU ODUZIMANJA IMOVINE KRIMINALNOG POREKLA

SAŽETAK: Formiranje inovativnog i kompleksnog sistema u kojem se vrši oduzimanje imovine koja je stečena kriminalom sprovedeno je snažno, a novodoneti zakonski propisi i institucionalna podrška usmereni na olakšanu primene posebne mere to i potvrđuju. Unete promene, a naročito što su u mnogim aspektima odstupale od uobičajenih pravila krivičnog prava, izazvale su mnogobrojne dileme i stvorile niz pitanja na koja nisu dati odgovori. Jedno od njih, jeste pitanje viktimizacije i isticanja imovinskopravnog zahteva u posebnom postupku. Cilj rada jeste da ukaže na pravni položaj oštećenog lica u posebnom postupku i da ispita i ponudi rešenja za realizaciju obeštećenja oštećenog lica. Istažuju se mogućnosti kojima bi se princip imovinske ravnoteže i obeštećenja oštećenih približio idealu pravične restitucije, i istražuju se pravci mogućeg rešavanja problema identifikacije oštećenih lica u posebnom postupku. Dalje, pružaju se argumenti kojima se opravdava sekundarna uloga oštećenih lica u posebnom postupku i daju predlozi *de lege ferenda* koji bi učinili da delimična imovinska satisfakcija ne narušava osnovni cilj primene posebne mere, nego da ga dopunjuje.

¹ jelenaperisic@ymail.com

² rabanyu@gmail.com

Ključne reči: imovinskopravni zahtev, oštećeni, delimična satisfakcija, mera oduzimanja imovine.

„Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere“. (Zapovesti prava su sledeće: časno živeti, drugog ne oštetiti, svakome svoje dodeliti). Latinska izreka

UVODNE NAPOMENE

Naizgled lako ostvarivi postulati latinske izreke kojom započinjemo pisanje, zapravo su izraz neprestane borbe za idealom pravičnosti i očuvanjem pravne sigurnosti u svakoj zemlji. U svetlu sveopšteg suočavanja sa naraslim brojem negativnih društvenih pojava koje su posledice savremenog vremena, naročito se ističu napori države da se suzbije problem organizovanog i naročito teških oblika kriminala. Specifičnosti koje poseduju ove vrste kriminala uslovile su primenu specifičnih instrumenata kao odraz krivičnopravne reakcije na njih, a koji su označili neizbežan progres inovacija u krivičnom pravu. Ideja o udaru na imovinu kriminalnog porekla sprovedena je ozbiljno, sistematično i sistemski. Nova mera u krivičnom pravu je uvedena strateški, stvoreni su organi koji su specijalni u oblasti oduzimanja imovine i donet je celovit i specijalan zakonski propis koji reguliše sva posebna pitanja od značaja za njenu primenu. Nespecifično za krivično pravo, za izricanje nove mere sprovodi se poseban krivični postupak, sa posebnim pravilima koja se primenjuju samo u okviru njega. Mera oduzimanja imovine nije nastala sa željom da se u postojećem sistemu primenjuje novi modus oduzimanja imovinske koristi nego se sa nastankom ove ideje oformio celovit, kompaktan sistem upravljen na ostvarenje krajnjeg cilja – da se uđe u trag kriminalnom bogaćenju i oduzme nelegalno stečen profit.

Činjenica da je prisvajanje imovine kriminalnog porekla nedopustivo je nesporna, ali uvođenje nove mere u naš pravni sistem donosi i druge benefite osim razrešenja problema stvaranja kriminalnog profita. Poseban problem postoji kod rešavanja pitanja identifikacije oštećenih i žrtava krivičnog dela u posebnom postupku. Postavlja se pitanje da li je obeštećenje oštećenog lica u posebnom postupku moguće, i ako jeste, u kojoj meri? Da li su primarni interesi posebnog postupka, a odnose se na sprečavanje kriminalnog bogaćenja pretežniji od interesa pojedinačno oštećenih lica tim bogaćenjem i da li je pitanje položaja oštećenog uopšte dopustivo u postupku oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog dela? Da li nemogućnost utvrđivanja identiteta oštećenih lica i žrtava krivičnih dela ili poteškoće koje bi se javile na putu ka njihovom identifikovanju treba da usmeravanje sredstava dobijenih od oduzete imovine u državni budžet učini opravdanim ili je ipak

neophodno istražiti mogućnosti kojima bi se princip imovinske ravnoteže i obeštećenja oštećenih (ili žrtava krivičnih dela) približio idealu pravičnosti?

U radu se nastoje ispitati moralno pravne dileme koje se javljaju u primeni mere oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela, preispituju se zadati ciljevi koji se njenom primenom ostvaruju i istražuju se pravci mogućeg rešavanja problema identifikacije oštećenih lica u posebnom postupku. Dalje, pružaju se argumenti kojima se opravdava sekundarna uloga oštećenih lica u posebnom postupku i daju predlozi *de lege ferenda* koji bi učinili da delimična imovinska satisfakcija ne narušava osnovni cilj primene posebne mere nego ga dopunjuje i čini svrsishodnim u potpunosti.

KONFISKACIJA IMOVINE KRIMINALNOG POREKLA – PRODOR NOVOG VIDA KRIVIČNOPRAVNE REAKCIJE KROZ NJENO OZAKONJENJE I INSTITUCIONALNU PODRŠKU

U nizu napora koje je Srbija uložila da izgradi adekvatan sistem borbe protiv naročito teških oblika kriminala, napravljen je značajan korak u tom pravcu donošenjem posebnog zakona³ kojim se uvodi nova mera krivičnog prava, mera oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela (Glušćević, 2015: 2). Dva su ključna elementa sjedinjena u toj meri: prvi, njena sposobnost da „slomi” konglomerat moći skoncentrisan u rukama čelnika kriminalnih grupa i da razori njihov imovinski oslonac i drugi, nastojanje da se njome obezbedi „imovinska pravda” koja je narušena sticanjem imovine kriminalnog porekla, a kroz ostvarenje principa krivičnog prava da se niko ne može obogatiti vršenjem krivičnih dela (Glušćević, 2015: 2). „U kontekstu sveukupnih negativnih društvenih pojava organizovani kriminalitet zauzima posebno mesto, s obzirom na njegovu prisutnost i trend stalne ekspanzije, te tendencije da se ispoljava kroz nove pojavne oblike, s visokim stepenom organizovanosti, tajnosti i internacionalizacije, prilagođavajući se pri tome društveno-ekonomskim i političkim odnosima” (Šikman, 2012: 9). Ozbilnost i rešenost države da se na ovaj način rešavaju problemi naraslog kriminaliteta potvrđuje činjenica da je nova mera podržana specijalnom zakonskom regulativom (*lex specialis* za njenu primenu) kao i institucionalnom podrškom koja je podrazumevala osnivanje posebnih organa sa nadležnostima usmerenim na njenu primenu. Utvrđivanje kriminalnog

³ Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela („Službeni glasnik RS”, br. 97/2008; Službeni glasnik RS”, br. 32/2013 i 94/2016);

porekla neke imovine u našem pravu se vršilo u okviru redovnog krivičnog postupka ali to pitanje je uvek imalo sporedni značaj u odnosu na glavni predmet krivičnog postupka. U postupku se uporedo sa utvrđivanjem krivice za izvršenje krivičnog dela, utvrđuju i okolnosti vezane za visinu ostvarene imovine i imovinske koristi nastale izvršenjem krivičnog dela, s tim da se potonjem pridavalo mnogo manje pažnje i bez obzira na obaveznost utvrđivanja ovih okolnosti u praksi je zanemarivana ova obaveza. Imovina se u krivičnom postupku oduzima radi ostvarenja dva cilja: prvog, da se spreči neosnovano i na osnovu izvršenog krivičnog dela bogaćenje, a drugo da se konkretna imovinska dobit utvrdi zajedno sa krivicom i obezbedi hitrija mogućnost obeštećenja. Ipak efikasnost u sprovođenju mera usmerenih na oduzimanje protivpravno stečene imovinske koristi u dosadašnjoj praksi je izostala, a time se i potvrđuje da se interesima oštećenih u krivičnom postupku ne pridaje značajna pažnja, te se oni posredno upućuju da svoja prava ostvaruju na drugi način. „Kolebanja prakse u primeni ovog instituta jesu bila takva da ova mera nije izricana čak ni u onim slučajevima kada je bilo očigledno da je sa kriminalnom delatnošću pribavljena ogromna imovinska korist” (Tomić, 1982: 146).

Primena mere oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela je, nasuprot postojećim merama sličnog cilja, osnažena brojnim inovacijama kojima se garantuje njena primenljivost i efikasnost. Najpre posebnom zakonskom regulativom, obezbeđenjem njene primene postojanjem posebnog postupka, institucionalnom podrškom u vidu konstituisanih specijalnih i specijalizovanih organa (iako specijalizacija organa još nije sprovedena). Formiran je poseban organ, Direkcija za upravljenje oduzetom imovinom sa ciljem da obavlja poslove čuvanja, prodaje, upravljanja i na kraju namene oduzete imovine, da se o oduzetoj imovini stručno stara i da se sa njom postupa tako da se u najvećoj meri obezbedi očuvanje njene vrednosti. Direkcija upravlja do prodaje sa oduzetom imovinom sa pažnjom dobrog stručnjaka dakle, sa povećanom pažnjom, „a to znači da mora postupiti pažljivije od dobrog domaćina, dok se stepen te pažnje određuje prema pravilima struke i prema običajima formiranim prilikom obavljanja date profesionalne delatnosti” (Perović, Stojanović, 1980: 163). Kod postupka koji se vodi isključivo radi primene posebne mere oduzimanja imovine, predmet rasprave jeste poreklo imovine, a osuda se bazira na neoborenoj pretpostavci o kriminalnom poreklu imovine. Ne utvrđuje se krivica vlasnika imovine, niti se utvrđuje krivično delo koje je izvršeno. Izostajanje utvrđivanja ovih elemenata u postupku otežava individualizaciju oštećenih lica u postupku. To dodatno otežava usmeravanje oduzetih sredstava u pravcu pravičnog obeštećenja onih kome je ona prvobitno i oduzeta ili na čiji račun je stečena.

VIKTIMIZACIJA U POSTUPKU ODUZIMANJA IMOVINE

Ako bismo za analizu problematike položaja oštećenih lica u posebnom postupku usvojili najosnovniju definiciju pojma žrtve kriminaliteta koja se „ograničava samo na fizička lica koja su direktno pogođena kriminalnom aktivnošću” (Lindgren prema Nikolić-Stefanović, 2011: 19) ili kako je navodi nemački kriminolog Shhneider „da žrtva može da bude pojedinac, organizacija, „moralni poredak” ili pravni sistem države kome se preti, koji je povređen ili uništen nekim ponašanjem” (Schneider prema Nikolić-Stefanović, 2011: 19), neminovno bismo došli do zaključka da su viktimološki aspekti u prisustvu teških i naročito opasnih vidova kriminala, poput organizovanog, i te kako važni. Problematika viktimizacije kod organizovanog kriminala (opet polazeći od opšte definicije žrtve kriminaliteta) je tokom sada već dugogodišnje borbe i pokušaja njenog suzbijanja, najviše izražena u odnosu na državu, na društveni i javni poredak i njihovo očuvanje. Ipak, bez obzira na činjenicu da ovakvi vidovi kriminala predstavljaju pretnju za državni i društveni sistem, interes fizičkih lica koja su direktno oštećena krivičnim delima je podjednako ugrožen i podjednako važan. Toj težnji treba pridodati činjenicu da su univerzalna ljudska prava neprikosnovenjena, a da primena specijalnih mera može da dovede u pitanje njihovo poštovanje. Odluka o izboru načina na koji će se vršiti oduzimanje imovine kriminalnog porekla povlači za sobom veću ili manju mogućnost konfrontacije odabrane mere sa nekim od osnovnih ljudskih prava, pa je uvođenje mera usmerenih na oduzimanje imovine uvek praćeno preispitivanjem da li se njihovom primenom obezbeđuje garancija poštovanja tih prava (Glušćević, 2015: 158). „Brojni dokumenti na međunarodnom i evropskom nivou izdati u poslednje dve decenije naglašavaju značaj dobro izgrađenih strategija u oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela i rasturanju kriminalnih organizacija i pozivaju zemlje da osnaže svoje propise na to usmerene” (Vettori, 2006: xi). Međutim, „težina krivičnih dela ne može biti izgovor ni sudiji ni zakonodavcu da negiraju ova prava i da čine nedozvoljena odstupanja, što treba stalno isticati, jer je praksa, i zakonodavna i sudska sklona da postupa drugačije” (Grubač, 2008: 273). Stiče se utisak da je problem viktimizacije uvek sporedan u odnosu na osnovne ciljeve u borbi protiv različitih oblika kriminala, iako bi izricanje krivičnih sankcija trebalo biti samo preduslov za ostvarenje najvišeg ideala prava – pravde, a koja ne može biti dostignuta bez potpunog ili bar delimičnog obeštećenja (materijalnog i nematerijalnog) žrtve krivičnog dela. Ipak, takav ideal je teško ostvariv, što težnju za ostvarenjem interesa oštećenih u slučajevim teških oblika kriminaliteta ne sme isključiti.

Prema Deklaraciji Ujedinjenih nacija o osnovnim principima za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći,⁴ „žrtvama se smatraju osobe koje su samostalno ili kolektivno pretrpele štetu uključujući fizičke ili mentalne povrede, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno narušavanje svojih osnovnih prava, usled činjenja ili nečinjenja koje predstavlja kršenje nekog od krivičnih zakona Zemlje članice”. Prema tekstu Deklaracije pojedinac može biti smatran žrtvom bez obzira na to da li je učinilac krivičnog dela identifikovan, uhapšen, krivično gonjen ili osuđen, i bez obzira na porodične veze između učinioaca i žrtve. Takva definicija osnažuje uverenje da se i u posebnom postupku bez obzira na činjenicu da je on usmeren na utvrđivanje porekla imovine moraju zaštititi i interesi oštećenih lica. Ako ne neposredno, onda na posredan način.

POLOŽAJ OŠTEĆENOG I IMOVINSKOPRAVNI ZAHTEV U POSEBNOM POSTUPKU

Krivični postupak ima za svoj osnovni cilj utvrđivanje krivice okrivljenog za izvršenje krivičnog dela i postojanje uslova da mu se nakon njenog utvrđivanja izrekne krivična sankcija. „Uz osnovni predmet (*causa criminalis*) u krivičnom postupku može se odlučivati i o nekom od sporednih predmeta, povezanih sa krivičnom stvari, iako ti predmeti sami nisu krivičnopravne prirode” (Grubač, 2008: 194). Neretko izvršenjem krivičnog dela nastaju određene imovinske posledice po oštećenog on stiče pravo na ostvarenje imovinskopravnog zahteva. O tom pitanju se raspravlja u redovnom krivičnom postupku, premda se radi o pitanju od sporednog značaja za krivični postupak. To ujedno govori i o stepenu ostvarivosti tog prava, jer se njegovoj važnosti vrlo često ne daje dovoljno na značaju. Po svojoj prirodi, imovinskopravni zahtev predstavlja posledicu građanskog delikta te bi se on najlakše mogao ostvariti u parničnom postupku. Ipak, oštećeni ima brojne razloge da pokuša da svoj zahtev ostvari u krivičnom postupku. Na taj način nema dodatne izdatke za sudske troškove, oslobođen je obaveze prikupljanja dokaza koji se odnose na imovinski zahtev, a s obzirom na to da je postupak već započet njegovo ostvarenje je brže i lakše. Osim toga, kako ističe Grubač „spajanje je korisno za opšti ugled pravosuđa i kvalitet sudskih odluka, jer su protivrečnosti u odlukama o krivičnoj i građanskoj stvari mnogo manje moguće kad se obe donose od strane istog suda” (Grubač, 2008: 39).

Pitanje isticanja imovinskopravnog zahteva u okviru krivičnog postupka je veoma značajno kako sa aspekta ostvarenja osnovnog prava

⁴ Usvojena od strane Generalne skupštine UN Odlukom 40/34, 1985.

oštećenog tako i sa aspekta ostvarenja pravičnosti celokupnog postupka. Ipak praksa pokazuje da vrlo često sudije u krivičnom postupku ne žele da opterećuju postupak rešavanjem imovinskopravnih pitanja te upućuju oštećeno lice na parnicu i na ostvarenje imovinskog prava u njemu. U kontinentalnom pravu, oštećenom krivičnim delom omogućena je zaštita u okviru krivičnog postupka, ali u *common law* sistemima njihova zaštita je u drugom planu. Kako ističe Mrvić Petrović „u *common law* pravnom sistemu, u kome je krivični postupak podređen isključivo ostvarenju javnog zahteva za kažnjavanje učinioca, učestvovanje oštećenog u postupku svedeno je na marginalnu ulogu svedoka” (Mrvić-Petrović, 2000: 52). Prilikom izvršenja krivičnog dela može doći do mnogobrojnih štetnih posledica po druga lica. „Kriminalitet može da dovede do brojnih negativnih posledica – materijalne štete, fizičkih povreda i psihičkih reakcija, socijalnih posledica i praktičnih problema koje mogu da budu privremene ili da traju duže vremena” (Nikolić-Stefanović V., 2011:75). Oštećeni ima sopstveni interes koji je različit od društvenog interesa za kažnjavanje i suzbijanje nedozvoljenog ponašanja. Interes oštećenog jeste i u kažnjavanju učinioca krivičnog dela, ali je pre svega upravljen na namirenje sopstvenih imovinskopravnih potraživanja. Postoji nekoliko uslova da bi isticanje imovinskopravnog zahteva u okviru krivičnog postupka bilo moguće: da zahtev potiče iz izvršenog krivičnog dela, da ga podnese lice koje je ovlašćeno na to, da ima imovinskopravnu prirodu, da je upravljen na naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određenog posla, i da je njegovo ostvarivanje moguće i u parnici (Glušćević, 2015: 88). Takođe je važno da se raspravljanjem o ovom pitanju ne utiče na duže trajanje postupka. Upravo ovaj uslov ukazuje na sekundarnu važnost rešavanja ovog pitanja. Važnost ispunjenja osnovnog cilja krivičnog postupka a koji se ogleda u dokazivanju krivice okrivljenog za izvršenje krivičnog dela i dalje njegovo kažnjavanje, pokazuje se kao primarna, ali se na žalost nakon njenog ostvarenja iscrpljuje težnja za ostvarenjem pravde u pravcu restitucije oštećenih lica čiji interesi ostaju zanemareni.

Zbog kompleksnosti organizovanog kriminala kao pojave i velikog broja ljudi koji se javljaju kao učesnici u delovanju organizovane kriminalne grupe, sprovođenjem postupka oduzimanja imovine, neretko se ne može utvrditi čija imovina je protivpravno umanjena, jer je imovina sticana najčešće u dugom vremenskom periodu, nizom radnji izvršenja i najčešće je uključen veliki broj lica-učesnika. Zato može doći do situacije u kojoj u odnosu na imovinu velike vrednosti koja je predmet postupka, ne postoji identifikovan imovinskopravni zahtev. Ovde se država javlja kao poverilac vrednosti imovine koja je dokazana kao nezakonito stečena. Sledivši princip da niko ne može steći imovisku korist vršenjem krivičnih dela, ne bi bilo pravično da se zbog nepostojanja imovinskopravnog zahteva oštećenog tj. zbog nemogućnosti utvrđivanja lica koja su oštećena, izvršilac obogati bez

ikakvog pravnog osnova, šta više na osnovu nezakonitih radnji izvršioca. Zato su u krivičnom postupku obezbeđeni mehanizmi kojima se ne dozvoljava da se izvršilac krivičnih dela obogati, ali ukoliko i dođe do propusta u reakciji krivičnog suda povodom imovinskih pitanja koja su uvek prisutna, uvek se oštećeni može zaštititi u građanskom postupku, pozivajući se na pravila obligacionog prava. Pitanje međusobnog odnosa imovinskopravnog zahteva oštećenog i mere oduzimanja imovine je veoma složen, a opet nedovoljno istražen i razjašnjen. Kod izricanja mere oduzimanja imovine u posebnom postupku, ne utvrđuje se koja je krivična dela osoba kojoj se oduzima imovina izvršila, jer je fokus postupka na istraživanju porekla imovine, pa se samim tim ne identifikuje oštećeni koji je u direktnoj vezi sa krivičnim delom. Nesporno je da izvršenjem niza krivičnih dela postoje oštećena lica, ali se u posebnom postupku ne utvrđuje veza između konkretnog krivičnog dela i oštećenog tom radnjom izvršenja.

Ostvarenje pravnog principa da se niko ne može obogatiti na tuđi račun, a posebno ne na osnovu nezakonitih radnji, bio bi realizovan u potpunosti tek ako bi se svim oštećenim licima na čiju štetu je izvršilac krivičnog dela stekao imovinsku dobit, šteta nadoknadila. Poštovanje pomenutog principa se može u određenoj meri realizovati kada možemo utvrditi konkretnu imovinsku štetu i vezati je za krivično delo čijim izvršenjem je ona nastala. U posebnom postupku problem postoji jer je imovinska dobit o kojoj se raspravlja i koja se na kraju oduzima, mnogo šireg obima od imovinske koristi koja se utvrđuje u redovnom krivičnom postupku. Tu bismo imali konkretizaciju samog oštećenog i štete dok je u posebnom postupku to nemoguće. Posebni postupak je neretko upravljen na izvršioce krivičnih dela organizovanog kriminala i drugih teških oblika kriminala. Imovina o kojoj se raspravlja u posebnom postupku sticana je u dugom periodu, potiče od kriminalnih delatnosti koje su trajnije, te se u odnosu na ove radnje izvršenja krivičnog dela ne može individualizovati zahtev oštećenog, niti se može izdvojiti konkretna šteta nastala po oštećenog u imovinskoj masi koja se posmatra kao celina. Visina imovinskog zahteva ne može se konkretno utvrditi, sem u onim slučajevima kada je u krivičnom postupku u kojem je utvrđeno izvršenje krivičnog dela koje je uslov za pokretanje posebnog postupka utvrđena visina ostvarene imovinske koristi, a ona nije oduzeta u redovnom postupku. Presuda kojom se utvrđuje krivica za neko od krivičnih dela koja su propisana posebnim zakonom jeste uslov za vođenje posebnog postupka, ali imovina koja se oduzima nije imovina koja je proistekla samo iz radnje izvršenja tog krivičnog dela lica koje je osuđeno nego je u pitanju imovina koja se smatra proizvodom kriminalne aktivnosti lica. Dakle ona nastaje ne samo izvršenjem krivičnog dela za koje je učinilac osuđen nego i nizom drugih krivičnih dela koja nisu bila predmet optužbe, ukoliko u posebnom postupku nije oborena zakonska pretpostavka o njihovom kriminalnom poreklu. Imamo situaciju da

postoji imovina koja ima kriminalno poreklo, njenim sticanjem oštećena su određena lica, ali poseban postupak se ne bavi utvrđivanjem njenog sticanja (osim što se pretpostavlja njeno kriminalno poreklo i ono potvrđuje u nedostatku dokaza koji tu tvrdnju obaraju) te ne možemo utvrditi ni oštećenog, niti opravdanost njegovog imovinskog zahteva, a niti njegovu visinu (Gluščević, 2015: 91). Upravo zato postoje poteškoće u identifikaciji oštećenog, zatim opravdanosti imovinskog zahteva lica koje bi se pojavilo kao oštećeni, a na kraju i problem utvrđenja visine imovinskog zahteva.

Posebnim zakonom pitanje položaja oštećenog i ostvarenje njegovog prava na obeštećenje nije efikasno rešeno. Predvidimo je zakonom da sud u postupku oduzimanja imovine može odlučivati o imovinskopravnom zahtevu oštećenog ali da ne mora. Takođe, pri prodaji oduzete imovine, posle namirenja troškova nastalih upravljanjem oduzetom imovinom, predviđen je prioritet u namirenju oštećenog. Ta odredba favorizuje interese oštećenog na taj način, ali takva odredba nema značaj ukoliko postupak koji bi nas doveo do identifikacije oštećenog i njegovog zahteva nije efikasan. Dakle takva norma može se smatrati nesprovodivom i nesprovedenom u praksi. Nije sporno da interesi oštećenog nisu zaboravljeni u posebnom zakonu ali nije rešeno to kako će se u odnosu na neopredeljen obim imovine, koja je predmet oduzimanja, odrediti visina imovinskog zahteva. Jedan od opštih uslova u krivičnom postupku kod ostvarenja imovinskopravnog zahteva jeste taj da zahtev potiče iz krivičnog dela. U postupku oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela ovaj uslov ne može biti ostvaren jer se radi o imovini čije se kriminalno poreklo pretpostavlja, a ne o imovini koja direktno proističe iz krivičnog dela.

Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela iz 2013. godine donosi novine u određenju imovinskopravnog zahteva. U ranijem zakonskom rešenju postojala je dilema da li je podnošenje imovinskopravnog zahteva moguće samo u odnosu na imovinu koja potiče iz konkretnog krivičnog dela koje je utvrđeno osuđujućom presudom u krivičnom postupku ili se može istaći i imovinskopravni zahtev lica koje smatra da je oštećeno drugim radnjama okrivljenog i koji ističe zahtev u odnosu na imovinu za koju nije utvrđena veza sa konkretnim krivičnim delom. Ta novina iako ima utemeljenje u praksi povlači pitanje moralne ispravnosti i uticaja na postojanje nedoslednosti u ostvarenju cilja restitucije. Kada bi se omogućilo isticanje imovinskopravnih zahteva u odnosu na imovinu oduzetu u posebnom postupku to bi stvorilo niz problema, počev od toga da poseban postupak nema za svoj predmet utvrđivanje visine stečene imovinske koristi, a samim tim ni visine nastale štete, jer je predmet rasprave dokazivanje ili obaranje pretpostavke o kriminalnom poreklu imovine (Gluščević, 2015: 91). Iz tog razloga, kada bi se u posebnom postupku pojavio istaknut imovinskopravni zahtev koji bi bez konkretizacije na koju konkretnu radnju

izvršenja krivičnog dela se taj zahtev odnosi, bio iznet, zadovoljenje istog se ne bi moglo realizovati bez obezbeđenja određenih dokaza kojim bi se zahtev podmirio, a to ne može biti predmet posebnog postupka. Tako naizgled prosta zakonska instrukcija u jednom delu, u onom u kome se zahtev ne odnosi na delo kojim je postupak iniciran, postaje neispunjiva u praksi.

Postavljanje zahteva u odnosu na imovinu koja se oduzima u posebnom postupku je važno, jer bi potpuno zadovoljenje pravde kao i imovinskih interesa upravo podrazumevalo obeštećenje svih lica koja su oštećena od strane lica kojima je imovina oduzeta (Glušćević, 2015: 92). Međutim, u realnosti poseban postupak nema kapacitet da ostvari u potpunosti prava oštećenih. Imajući u vidu da je osnovni cilj kome se teži u posebnom postupku, oduzimanje kriminalom stečene imovine, a samo uzgredno ukoliko to ne opterećuje previše postupak, obeštećenje onih kojima je izvorno ta imovina pripadala, veoma je važno da se kapaciteti obeštećenja u posebnom postupku jasno odrede, a ne prepuste sudskoj praksi. Prema postojećim propisima obeštećenje je moguće samo u odnosu na imovinu proisteklu iz dokazano izvršenog krivičnog dela koje je bilo uslov za pokretanje posebnog postupka. Za preostalu imovinu za koju se utvrdi da ima kriminalno poreklo, a u odnosu na koju se ne mogu utvrditi oštećena lica, ostavljeno je da se na druge načine ostvaruje poštovanje imovinskih interesa oštećenih.

NAMENA SREDSTAVA U FUNKCIJI DELIMIČNE SATISFAKCIJE OŠTEĆENIH

Da bi se realizovao cilj na koji je upravljen postupak oduzimanja imovine kriminalnog porekla, potrebno je da poseban postupak dođe u završnu fazu, a to je trajno oduzimanje imovine od lica kome je ona nezakonito pripala. Takva odluka i njena realizacija dovodi do ostvarenja prvobitnog inicijalnog načela pravičnosti, kojim pravni poredak ne dozvoljava bogaćenje na osnovu kriminalnih aktivnosti. Ipak tu ne bi trebala biti završena misija otpočeta primenom mere. Okončanjem sudskog postupka završeno je sa utvrđivanjem porekla imovine koja je bila predmet postupka, ali konačno ostvarenje glavnog cilja sledi tek u daljem postupku kretanja oduzete imovine. Naime, potpuno ili delimično ostvarenje principa pravičnosti podrazumevalo bi to da se imovina koja ima kriminalno poreklo vrati njenim izvornim vlasnicima ili ukoliko je u pitanju učinjena materijalna ili nematerijalna šteta pričinjena izvršenjem krivičnog dela, da se oštećena lica kao žrtve kriminalnih aktivnosti obeštete. Ipak takva restitucija kriminalne imovine u posebnom postupku nije moguća. Ovo opet ne znači da nemogućnost „stvarne” restitucije treba da opravda njen potpuni izostanak i

usmerenje dobijenih sredstava na mesto koje nije povezano sa izvorom nastanka imovine.

Nakon donešene pravnosnažne odluke u posebnom postupku, oduzeta imovina i novčana sredstva prelaze u svojinu Republike Srbije, a onda se dalje raspodeljuju prema nameni određenoj u zakonu. Odredbe posebnog zakona donetog 2013, promenjene su u delu koji se odnosi na namenu oduzetih sredstava te se prema njima sada celokupni prihod, po odbitku troškova upravljanja i namirenja imovinskopravnog zahteva oštećenog, uplaćuje u budžet RS. Imenama Zakona 2016. godine uvedena je odredba da se 30% sredstava iz budžeta koriste za finansiranje socijalnih i zdravstvenih potreba na osnovu odluke Vlade. Ovom izmenom zakona, iako u nedovoljnoj meri, ostvaruje se na pravi način princip pravične restitucije, jer se povraćajem oduzetih sredstava licima koja su na posredan način oštećena usled postojanja kriminalnih aktivnosti, krug započet na početku posebnog postupka zatvara. Određene stvari specifične po svojoj prirodi i nameni mogu se ustupiti, bez naknade, ustanovama koje su nadležne za čuvanje takvih dobara. Kada su predmet oduzimanja devize, efektivni strani novac, predmeti od plemenitih metala, dragog i poludragog kamenja i bisera, a s obzirom na njihovu veliku vrednost, Vlada Srbije donosi odluku. Prvenstvo u namirenju iz novčanih sredstava koja su dobijena od imovine proistekle iz krivičnog dela imaju troškovi nastali u postupku upravljanja oduzetom imovinom i zatim namirenje imovinskopravnog zahteva oštećenog. Preostali novac odlazi u budžet RS. Na taj način imovina koja potiče od nezakonitih aktivnosti prelazi na državu, kao imenitelja borbe protiv kriminala. Ipak, kako i ističe sudija Majić, „ovakvo rešenje nije zamišljeno kao sredstvo za popunjavanje budžeta, niti bi se ovakvi mehanizmi smeli koristiti kako bi se lakše prevazilazile teškoće nastale usled akutnog budžetskog deficita“ (Majić, 2009: 148).

U vreme važenja zakona prema kojem nije bilo, ni delom, određena raspodela imovinske vrednosti oduzete imovine, i koji je prelazio u budžet, nije postojao kontinuitet ostvarenja jedne od najvažnijih ciljeva primene posebne mere. Izmene u ovom pravcu ublažavaju sliku potpunog nesluha državnih organa za sam cilj postupka i primene ipak drakonske mere. Ipak, nedovoljno jer socijalne i zdravstvene potrebe su samo širi okvir u kome se cilj primene mere ima postići. Ovaj problem bi se mogao prevazići, kako ističe Gluščević, tako što bi se najpre Zakonom tačno precizirala dalja raspodela dobijenih sredstava iz budžeta RS, a na način na koji bi se takvom raspodelom u što većoj meri ostvarila opštekorisna i humanitarna svrha (Gluščević, 2015: 387). Prema statistici, najveći broj posebnih postupaka vodio se prema izvršiocima krivičnog dela u vezi trgovinom droge, što upućuje na najčešći izvor porekla ovakve imovine. Pravično bi bilo da

dobijeni novac upotrebi u borbu protiv narkotika i tako se pokušaju ublažiti negativne posledice njegove upotrebe.

Osnivanje posebne organizacije za borbu protiv zavisnosti od droge, koja bi se direktno finansirala od sredstava dobijenih prodajom oduzete imovine, jedan je od načina da se dobijena sredstva najkorisnije upotrebe. Postojanje takve zasebne institucije doprinelo bi značajno rešavanju problema zavisnosti i ostvarenju preventivne uloge posebnog postupka putem širenja svesti kod mladih od opasnosti koje nastaju upotrebom opojnih droga. Ovakvom namenom oduzete imovine doprinelo bi se jačanju preventivne uloge mere oduzimanja imovine. Takođe, na taj način bi u izvesnoj meri, obeštetili oni koji su oštećeni izvršenjem ovih krivičnih dela (iako su oni samo posredno oštećeni). Još jedna prednost kod osnivanja ovakve institucije jeste u tome što oduzeta imovinska sredstva postaju transparentnija i za javnost, te se intenzivira humanitarna uloga posebnog postupka. Transparentnost, ali i humanost koja bi bila ostvarena radom posebne organizacije učinila bi da ideja oduzimanja imovine bude prihvatljivija i smislenija. Jedna od mogućnosti može biti i osnivanje Fonda za pomoć žrtvama krivičnih dela. Na taj način bi minimalno, ali vidljivo sanirale posledice krivičnih dela i žrtvama i porodicama žrtava pružila bi se bar delimična satisfakcija. „Nepokretnosti koje se oduzimaju bi uvek, kada je to prikladno, trebalo preusmeriti na ostvarenje određenih socijalnih programa, edukaciju mladih, pomoć deci i žrtvama nasilja, otvaranje sigurnih kuća itd“ (Gluščević, 2015: 387). Ovakva reforma namene oduzetih sredstava obezbedila bi jaču podršku društvenog sistema.

U isto vreme, smislenim smatramo namenu jednog dela dobijenih sredstava organima koji su subjekti u postupku oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela. Namena njima bila je predviđena Zakonom iz 2008, te je ono izostavljeno u važećem Zakonu, po nama neopravdano. Ulaganje u specijalizovane organe posebnog postupka jeste zapravo potpora dobroj efikasnosti posebnog postupka i jeste ulaganje u razvoj ideje koja se realizuje kroz postojanje posebne mere. Sredstva koja bi se namenila sudovima i javnim tužilaštvima kao postupajućim organima trebalo bi dalje usmeriti na užu specijalizaciju posebnih organa i sprovođenje specijalizacije i organa i zaposlenih u okviru samih organa. Kako ističe Gluščević, „novac je potreban za edukaciju kadra, za angažovanje eksperata koji bi olakšali vođenje postupaka i njihovo razumevanje, kao i za povećanje kadra, čime bi se uticalo na brzinu i efikasnost postupka na kojoj se i insistira u zakonu” (Gluščević, 2015: 388). Specijalizacija je nužna za dobro funkcionisanje zamišljenog sistema oduzimanja imovine kriminalnog porekla. Prethodno rešenje je po nama imalo nedostatke u pogledu raspodele namenjenih

sredstava. U ispitivanju stavova građana od strane CeSID-a,⁵ građani su u najvećem procentu izneli mišljenje da ovako dobijena sredstva treba usmeriti ka socijalnim potrebama najugroženijih građana, njih 27% bi ismerilo sredstva u obnavljanje privrede, zatim u zdravstvo i školstvo, a samo 6% ispitanika smatralo je da novac dobijen borbom protiv organizovanog kriminala treba uložiti u nastavak obračuna sa njim (prema Gluščević, 2015: 388). Transparentnost namene i raspodele oduzetih sredstava, i njegovog daljeg toka nakon oduzimanja, veoma je važna za podršku celokupnoj ideji oduzimanja imovine kriminalnog porekla. Opšte korisna svrha koja se postiže adekvatnom namenom sredstava dobijenih iz kriminalne dobiti dodatno ojačava sistem koji je podržan donošenjem posebne mere. Ne samo dobijena sredstva, već i nepokretnosti koje na tržištu ne mogu biti prodane u vrednosti koju su imala pre njihovog oduzimanja, treba pravilno usmeriti u razne socijalne programe koji su u našoj državi stalno potrebni. Tako se obezbeđuje indirektna satisfakcija žrtava krivičnih dela i obeštećenje oštećenih lica.

ZAKLJUČAK

U nizu nerešenih i neistraženih pitanja koja su se javila sa primenom mere oduzimanja imovine kriminalnog porekla pitanje isticanja imovinskopravnog zahteva u posebnom postupku, kao i položaja žrtava krivičnog dela u postupku, koji se i ne bavi utvrđivanjem učinjenog krivičnog dela, može se učiniti kao suvišno, preuranjeno ili kao pitanje od sporednog značaja. Ipak, ako posmatramo humanističku stranu problematike koju smo izložili, a naročito u ambijentu današnjice kada je zanemarivanje pitanja ljudskih prava neprihvatljivo, ne može se smatrati opravdanim da u cilju ostvarenja za državu pretežnijih interesa, zanemarimo prava pojedinca.

Jasno je da pitanje obeštećenja lica koja su oštećena izvršenjem krivičnih dela ne mogu imati primarnu ulogu u posebnom postupku. Pre svega, jer se postupak vodi prevashodno radi utvrđivanja porekla imovine, i oduzimanja imovine koja dokazano proističe iz kriminalnih aktivnosti. Pitanja obeštećenja oštećenih, iako se mogu javiti i u toku posebnog sudskog postupka, opravdano smatramo ne treba da otežaju i učine tromim odvijanje postupka. Ali to ne znači i to da se ova pitanja ne mogu rešavati u postupcima oduzimanja imovine. Završna faza realizacije primene posebne mere, postupak upravljanja oduzetom imovinom i njena dalja namena jeste faza u kojoj bi trebalo uvesti određene izmene, pre svega zakonskog karaktera, a

⁵ Projekat o oduzimanju imovinske koristi stečene krivičnim delom u Srbiji, CAR Serbia, Tehnički izveštaj: Istraživanje o stavu građanja – percepcija primene Zakona, CeSID, 2011.

koje bi obuhvatile rešavanje pitanja obeštećenja i pravične restitucije imovine. U radu iznet je stav o načinima na koje se može ostvariti delimična satisfakcija oštećenih prema kome se predlažu izmene odredaba zakona koje se odnose na namenu oduzetih sredstava, a koje bi nužno podrazumevale da veći deo vrednosti oduzetih sredstava bude usmeren u opštekorisne svrhe, za realizaciju potrebnih društvenih i socijalnih programa. Ujedno sa tim promenama smatramo važnim razrešenje nedoumica koje postoje u vezi sa položajem oštećenog i imovinskopravnim zahtevom u posebnom postupku. Izmenama u ovom pravcu dobilo bi se mnogo: interes pojedinca bi bio uvažen, ostvarila bi se jača preventivna uloga u borbi protiv najtežih oblika kriminala, osnažila bi se opšta prihvatljivost mere koja odstupa od tradicionalnih krivičnopravnih pravila i ujedno bi se pojačalo interesovanje za problematiku oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela i time pospešila efikasnost samog postupka. Naizgled, sporedna pitanja u posebnom postupku, sporedna su samo prema vremenskom prioritetu ostvarivanja u posebnom postupku, ali ne i po značaju. Realizacijom ideje iznete u radu ne narušava se dobro postavljen sistem ulaska u trag kriminalnom poreklu imovine, već se on dopunjuje i unapređuje.

SUMMARY

A FAIR DISTRIBUTION OF CONFISCATED CRIMINAL PROFIT AND THE POSITION OF THE INJURED PARTY IN THE PROCESS OF CONFISCATING ILLIGALLY OBTAINED PROPERTY

The establishment of an innovative and complex system in which the seizure of assets acquired through crime has been implemented forefully, and the new laws and institutional support aimed at facilitating the implementation of special measures confirm this. Changes have been made, and because in many respects they deviated from the usual rules of criminal law, they caused a lot of dilemmas and created a series of questions that were not answered. One of them is the issue of victimization and the prominence of property claim in a special procedure. The aim of the paper is to point to the legal position of the injured party in a special procedure and to examine and offer solutions for the realization of the compensation of the injured person. The possibilities for the principle of property balancing and compensation of the injured persons to be brought closer to the ideal of fair restitution are being investigated, and the directions of a possible solution to the problem of identifying the injured persons in a special procedure will be investigated. Furthermore, there are arguments which justify the secondary role of the injured parties in a special procedure and give suggestions de lege ferend that would make the partial

property satisfactory, not undermining the basic aim of applying a special measure, but complementing it.

Keywords: property claim, injured party, partial satisfaction, measure of seizure of property.

LITERATURA

1. Nikolić-Stefanović, V., *Žrtve kriminaliteta međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, 2011. str. 19, 75.
2. Grubač, M., *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Beograd, 2008, str. 194.
3. Mrvić-Petrović, N., „Pravo oštećenog krivičnim delom na naknadu štete u Velikoj Britaniji i SAD”, *Pravo- teorija i praksa*, Broj 9-10/2000, str. 52.
4. Ilić, G., Nikolić B, Majić M, Melilo Đ, *Komentar Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela sa pregledom relevantnih međunarodnih dokumenata, uporednopravnih rešenja i prakse ESLJP, OEBS Misija u Srbiji*, Beograd, 2009, str. 148.
5. Šikman, M., „Organizovani kriminalitet kao predmet naučnog istraživanja”, *Defendologija: teorijsko stručni časopis za pitanja zaštite, bezbjednosti, odbrane, obrazovanja, obuke i osposobljavanja*, God. 15, br. 31, 2012, str. 9.
6. Tomić, Z., „Kriteriji i problematika kod utvrđivanja vrednosti imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1982, str. 146.
7. Grubač, M. „Pribavljanje dokaza za dela organizovanog kriminala i ustavna prava i slobode građana”, *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji*, Beograd, 2008, str. 273.
8. Perović, S., Stojanović, D., *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Kulturni centar – Gornji Milanovac, Pravni fakultet Kragujevac, Novi Sad, 1980, str. 163.
9. Vettori Barbara, *Tough on Criminal Wealth, Exploring the practice of proceeds from crime confiscation in the EU*, Springer, 2006, str. Xi.
10. Gluščević, J., „Oduzimanje imovine stečene krivičnim delom”, 2015, *Pravni fakultet Univerzitet Union u Beogradu*. str. 2, 88, 91, 92, 158, 387, 388)

PROPISI

Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela („Službeni glasnik RS”, br. 97/2008; Službeni glasnik RS”, br. 32/2013 i 94/2016).

Ovaj rad je primljen **03.12.2018.**, a na sastanku redakcije časopisa prihvaćen za štampu **04.02.2019.** godine.